

УДК 343.13/.15
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-7>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО) У МЕЖАХ СПЕЦІАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (IN ABSENTIA): СУДОВА ПРАКТИКА

Смоляр Юлія Володимирівна,
аспірантка кафедри конституційного та адміністративного права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
smolarjulia@gmail.com
orcid.org/0009-0009-1168-769X

В сучасних геополітичних умовах виникла потреба адаптації національної правової системи до умов воєнного стану. Особливим порядком здійснення правосуддя в сучасних умовах виступає спеціальне кримінальне провадження (*in absentia*). Його основним завданням є забезпечення принципу невідворотності покарання. В свою чергу це завдання досягається шляхом неухильного забезпечення гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого) та дотримання балансу між ефективністю розслідування та стандартами прав людини. За відсутності підозрюваного (обвинуваченого) наявні обґрунтовані ризики порушень процесуальних гарантій, закріплених в національному законодавстві або їх тлумачення у суто формальному виразі, що ставить під загрозу легітимність судових рішень. З огляду на це, ключовим в ході спеціального кримінального провадження є дотримання стороною обвинувачення та судом процесуальних гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого).

У зв'язку з цим стаття ставить за мету комплексне дослідження правової природи та практичної реалізації кримінально-процесуальних гарантій у межах спеціального кримінального провадження (*in absentia*). Оскільки вони покликані нівелювати ризики, пов'язані з відсутністю підозрюваного чи обвинуваченого. У статті детально розглянуто функціональні обов'язки сторони обвинувачення та суду, реалізація яких направлена на дотримання гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого). Ідентифіковано небезпеки кримінального підходу до захисту прав особи, яка перебуває поза межами юрисдикції правоохоронних інституцій України.

Методологічний апарат дослідження побудований на поєднанні загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що дозволило забезпечити об'єктивність висновків. Зокрема, методи аналізу та синтезу, за допомогою яких досліджено доктринальні підходи до визначення процесуальних гарантій. Системно-структурний метод дозволив визначити роль гарантій у механізмі спеціального кримінального провадження. Особливе місце посідає кейс-метод, за допомогою якого досліджено правові позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо типових процесуальних помилок у справах *in absentia*.

Результати. У ході дослідження встановлено, що кримінально-процесуальні гарантії у спеціальному провадженні набувають специфічного компенсаторного характеру. Це означає, що відсутність особи має компенсуватися підвищеною активністю захисника та посиленням судовим контролем. Доведено, що ключовими гарантіями є належне інформування через публічні джерела, обов'язкова участь адвоката та право на повторний розгляд справи у разі з'явлення особи. Деталізовано процесуальний статус слідчого судді та прокурора як суб'єктів, що відповідають за легітимність початку процедури *in absentia*. На основі аналізу судової практики виявлено основні процесуальні порушення, які стають перешкодою для якісного судочинства та можуть поставити під сумнів юридичну силу прийнятих рішень.

Висновки. За результатами дослідження зроблено висновок, що ефективність інституту *in absentia* визначається якістю дотримання процесуальних порядків, визначених національним законодавством. Спеціальне провадження вимагає відходу від формалізму на користь реального захисту. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні міжнародного досвіду подолання конфлікту між ефективністю розслідування та правами людини, а також у розробці пропозицій щодо вдосконалення глави 24-1 КПК України в частині уточнення підстав для поновлення строків оскарження вироків, ухвалених за відсутності особи.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), компенсаторні механізми, кримінальні процесуальні гарантії, гарантії прав обвинуваченого, право на захист, безплатна правнича допомога.

PROCEDURAL GUARANTEES OF THE RIGHTS OF THE SUSPECT (ACCUSED) WITHIN THE SCOPE OF SPECIAL CRIMINAL PROCEEDINGS (IN ABSENTIA): JUDICIAL PRACTICE

Smoliar Yuliia Volodymyrivna,
Postgraduate Student at the Department
of Constitutional and Administrative Law and Process
Petro Mohyla Black Sea State University
smolarjulia@gmail.com
orcid.org/0009-0009-1168-769X

In modern geopolitical conditions, there is a need to adapt the national legal system to the conditions of martial law. A special procedure for the administration of justice in modern conditions is special criminal proceedings (in absentia). Its main task is to ensure the principle of the inevitability of punishment. In turn, this task is achieved through the rigorous provision of guarantees for the rights of the suspect (accused) and maintaining a balance between the effectiveness of the investigation and human rights standards. In the absence of the suspect (accused), there are reasonable risks of violations of procedural guarantees enshrined in national legislation or their interpretation in a purely formal sense, which jeopardizes the legitimacy of judicial decisions. In view of this, the key factor during special criminal proceedings is the observance of procedural guarantees of the rights of the suspect (accused) by the prosecution and the court.

In this regard, the article aims at a comprehensive study of the legal nature and practical implementation of criminal procedural guarantees within the framework of special criminal proceedings (in absentia). Since they are intended to neutralize the risks associated with the absence of the suspect or the accused. The article examines in detail the functional duties of the prosecution and the court, the implementation of which is directed at observing the guarantees of the rights of the suspect (accused). The dangers of a formal approach to the protection of the rights of a person who is outside the jurisdiction of the law enforcement institutions of Ukraine are identified.

The methodological apparatus of the research is built on a combination of general scientific and special legal methods, which allowed for the objectivity of the conclusions. In particular, methods of analysis and synthesis were used to investigate doctrinal approaches to the definition of procedural guarantees. The system-structural method allowed for determining the role of guarantees in the mechanism of special criminal proceedings. A special place is occupied by the case method, which was used to study the legal positions of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court regarding typical procedural errors in in absentia cases.

Results. In the course of the study, it was established that criminal procedural guarantees in special proceedings acquire a specific compensatory nature. This means that the absence of the person must be compensated by the increased activity of the defense counsel and enhanced judicial control. It is proved that the key guarantees are proper notification through public sources, mandatory participation of a lawyer, and the right to a retrial in case of the person's appearance. The procedural status of the investigating judge and the prosecutor as subjects responsible for the legitimacy of initiating the in absentia procedure is detailed. Based on the analysis of judicial practice, the main procedural violations are identified, which become an obstacle to high-quality justice and may call into question the legal force of the decisions made.

Conclusions. Based on the results of the study, it is concluded that the effectiveness of the in absentia institute is determined by the quality of compliance with procedural orders defined by national legislation. Special proceedings require a departure from formalism in favor of real protection. Prospects for further research lie in studying international experience in overcoming the conflict between the effectiveness of investigation and human rights, as well as in developing proposals for improving Chapter 24-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the clarification of grounds for renewing the terms for appealing sentences rendered in the absence of a person.

Keywords: special pre-trial investigation (in absentia), compensatory mechanisms, criminal procedural guarantees, guarantees of the rights of the accused, right to defense, free legal aid.

Вступ. Спеціальне судове провадження в сучасній системі кримінального процесуального права України розглядається як виняткова процесуальна форма, покликана забезпечити реалізацію принципу невідворотності покарання. Мета впровадження даного інституту полягала у реалізації принципу невідворотності покарання. Однак, під час здійснення правосуддя низка процесуальних гарантій, сформованих національною практикою, ігноруються, що призводить до несправедливості судового розгляду. Інститут *in absentia* за своєю суттю є компромісом між ефективним

розслідуванням тяжких злочинів та фундаментальними правами людини на справедливий суд. Підставами для застосування даної процедури є факт переховування особи від органів правопорядку та суду, неможливість встановлення її місцезнаходження, або ж перебування суб'єкта на тимчасово окупованих територіях чи в межах держави-агресора. Процесуальний порядок реалізації цього інституту закріплено в положеннях Глави 24-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) ст. 297-1; ст.297-5 КПК України та ч. 3 ст. 323 КПК України (Кримінальний процесуальний

кодекс України, 2012). Застосування процедури *in absentia* реалізує превентивну функцію кримінального процесу. Завдяки дотриманню принципу невідворотності кримінальної відповідальності, зазначений інститут детермінує можливість зловживання процесуальними правами від органів досудового розслідування та суду. Такий порядок вимагає неухильного дотримання встановлених законом гарантій. Проте, як свідчить практика, мета впровадження даного інституту не завжди корелюється з якістю його виконання. До того ж під час здійснення правосуддя низка процесуальних гарантій, сформованих національною доктриною, подекуди ігноруються або трактуються формально, що ставить під загрозу легітимність судових рішень. Все це дає нам підстави віднести дану тему до актуальних.

Стан розробки. У сучасній українській юридичній науці проблема забезпечення процесуальних гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого) в рамках спеціального кримінального провадження *in absentia* перебуває на стадії активного теоретичного осмислення та розробки практичних механізмів. Над цією проблематикою працювали як провідні фахівці в галузі теорії держави і права Стратонов В. М., Кельман М. С., так і кримінального процесу, зокрема Капліна О. В., Погорецький М. А., Грошевий Ю. М., Спора Г.І. Концептуальну розробку законодавчих дотримання прав людини при досудовому розслідуванні охопило дисертаційне дослідження Гуріна О. Ю. Не зважаючи на наявність ґрунтовних напрацювань, залишається низка невирішених питань, що спричиняють значні труднощі в правореалізації. Зокрема, відсутність уніфікованого підходу до визначення терміну «кримінально-процесуальна гарантія» зумовлює необхідність конкретизації даного поняття. У контексті процедури *in absentia* зазначена категорія набуває специфічного компенсаторного характеру, що потребує додаткового наукового обґрунтування. Актуальним залишається і нормативне регулювання залучення захисника як ключового елемента нейтралізації процесуальної нерівності сторін. Комплексний аналіз правових позицій Касаційного кримінального суду дозволяє уточнити межі реалізації прав обвинуваченого за його фізичної відсутності. Таким чином, науковий пошук спрямований на створення дієвого механізму захисту прав особи від необґрунтованого обвинувачення.

1. Наукові підходи до визначення поняття кримінально-процесуальних гарантій

З'ясування сутності правових гарантій доцільно розпочати з лінгвістичного аналізу. Етимологічно термін «гарантія» (від фр. *garantie*) інтерпретується як певна порука або забезпечення. Згідно з лексикографічними джерелами, зокрема, «Великим тлумачним словником сучасної української мови» за редакцією В. Т. Бусела, дане поняття розглядається у двох аспектах, а саме: як

відповідальність за виконання зобов'язань та як сукупність умов, що зумовлюють успішну реалізацію певної мети (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005).

У площині загальної теорії права Кельман М. С., Стратонов В. М. визначають юридичні гарантії як обумовлену суспільним ладом систему засобів, закріплених у законодавстві, що безпосередньо спрямовані на охорону законності та безперешкодне здійснення суб'єктивних прав особи (Кельман М. С., Стратонов В. М., 2020). Формуючи думку щодо визначення поняття кримінально-процесуальних гарантій необхідно звернутись до кримінально-процесуального законодавства, де зазначено, що «особливості здійснення спеціального кримінального провадження (*in absentia*) визначені главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» КПК України. Такий порядок кримінального провадження в окремих випадках дає можливість притягнути особу до кримінальної відповідальності без її фактичної участі у судовому розгляді. Частиною 2 статті 7 КПК України визначено, що зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій вказаної статті, з урахуванням особливостей, встановлених законом» (Спора Г.І., 2023).

З метою розкриття правової природи кримінальних процесуальних гарантій, логічним є звернення до аналізу доктринальних підходів. Так, Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І. підтримують інструментальний підхід, розглядаючи кримінальні процесуальні гарантії як систему «способів і засобів, які забезпечують усім суб'єктам кримінального провадження рівні правові можливості для надбання, реального здійснення своїх прав і виконання завдань кримінального провадження». (Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І., Трофименко В. М., Туманянц А. Р., Шило О. Г., 2018).

Згідно з позицією Грошевого Ю. М., кримінальні процесуальні гарантії становлять систему закріплених в законодавстві норм, що зумовлюють виконання завдань кримінального процесу. Вони створюють передумови для належної реалізації прав та обов'язків учасників процесу на практиці. Виходячи з поданого аналізу, Грошевий Ю. М. є прибічником нормативно-функціонального підходу акцентує на тому, що гарантії – це закріплені в законі норми, які створюють передумови для виконання завдань судочинства (Грошевий Ю. М., 2013).

На думку Погорецького М. А. необхідно звертати увагу на телеологічний підхід, характеризуючи кримінальні процесуальні гарантії як систему правових способів та засобів, спрямованих на практичну реалізацію прав і обов'язків учасників кримінального судочинства, дотримання їхніх законних інтересів

та загалом сприяє здійсненню цілей і завдань кримінального процесу (Погорецький М. А., 2014).

На переконання Фоміної Т.Г., кримінально процесуальні гарантії прав особи є системою засобів, закріплених в законодавстві, які забезпечують учасникам кримінального провадження рівні можливості для реалізації своїх прав, їх охорони та захисту. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи становлять важливий механізм захисту у кримінальному провадженні (Фоміна Т.Г., 2014).

Підтримуючи позицію Кучинської О. П., варто наголосити, що нормативне закріплення гарантії являє собою статичний елемент. Перехід гарантії із статичного стану у вимір практичної ефективності забезпечується організаційною діяльністю державних органів та значною мірою залежить від рівня правосвідомості суб'єктів правозастосування (Кучинська О. П., 2012).

Отже, на основі аналізу наукових підходів вчених-процесуалістів можемо констатувати про відсутність уніфікованої дефініції, проте можемо виокремити спільні концептуальні риси. Не зважаючи на те, що наукові підходи до визначення поняття кримінально-процесуальних гарантії відрізняються за акцентами, спільною є думка про їх сутність як правових механізмів, що забезпечують реалізацію конституційних прав у кримінальному судочинстві. Одна з центральних ідей полягає в тому, що кримінально-процесуальні гарантії охоплюють комплекс заходів, які створюють належні умови для захисту прав учасників процесу й запобігають зловживанням владою з боку державних органів. Узагальнюючи, можемо констатувати, що в науковій думці юридичні гарантії сприймаються як комплекс правових норм, що не лише декларують права, а й створюють реальний механізм їх захисту від порушень.

На наше переконання, у спеціальному провадженні *in absentia* категорія гарантії зазнає суттєвої функціональної трансформації. Ми вважаємо, що в таких умовах процесуальні гарантії набувають компенсаторного характеру. Якщо у загальному порядку функція гарантії полягає у забезпеченні безпосередньої реалізації прав, то в спеціальному провадженні вони мають компенсувати обмеження, спричинені фізичною відсутністю підозрюваного чи обвинуваченого. Це дозволяє нам визначити кримінальні процесуальні гарантії в спеціальному провадженні як систему нормативних запобіжників, спрямованих на нейтралізацію процесуальної нерівності шляхом інтенсифікації судового контролю та розширення повноважень захисника. Таким чином, кримінально-процесуальні гарантії виступають не просто формальним переліком прав, а динамічним балансуєчим чинником, що утримує рівновагу між публічним інтересом держави у здійсненні правосуддя та приватним інтересом особи на захист від необґрунтованого обвинувачення.

2. Нормативне регулювання кримінально-процесуальних гарантії

Сучасна парадигма гарантії в Україні ґрунтується на ієрархічній архітектурі нормативно-правового регулювання, де ключовим вектором є забезпечення невідчужуваних прав особи.

Фундаментальний рівень нормативно-правового регулювання цієї системи гарантії прав особи представлений конституційними нормами, зокрема статтею 59 Конституції України (далі – КУ), що закріплює право на професійну правничу допомогу. Стаття 131-2 КУ закріплює адвокатську монополію на захист від кримінального обвинувачення (Конституція України, 1996). На галузевому рівні цей механізм деталізується у ст. 20 КПК України, де право на захист набуває змістовного наповнення через комплекс процесуальних прав, необхідних для ефективної протидії обвинуваченню (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012). Максимальне забезпечення реалізації процесуальних гарантії в демократичному суспільстві досягається шляхом створення дієвих механізмів реалізації та уникнення необґрунтованих обмежень у кримінальних провадженнях. Дотримання процесуальних гарантії є критично важливою складовою кожного етапу кримінального провадження, оскільки саме від них залежить забезпечення справедливості та законності винесення рішення. На різних стадіях кримінального провадження дотримання гарантії підозрюваного (обвинуваченого) забезпечується відповідними посадовими особами. Розглянемо дане питання детальніше.

Виходячи з положень ст. 297-1 КПК України спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими главою 19 КПК України, з урахуванням положень глави 24-1 КПК України. Відповідно до норм ст.297-1 КПК України початок досудового розслідування проводиться не інакше як за ухвалою слідчого судді і стосовно «кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 115, 116, 118, частиною другою статті 121, частиною другою статті 127, частинами другою і третьою статті 146, статтями 146-1, 147, частинами другою – п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255-258-6, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 408, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 442-1, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України» (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012). Цей перелік закріплює тяжкі та особливо тяжкі злочини як процесуальні підстави початку досудового розслідування. Не менш важливою підставою є факт переховування на тимчасово окупованих територіях, за кордоном визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Відповідно до ч. 2 ст. 40 КПК України під час досудового розслідування на слідчого органу досудового розслідування покладена відповідальність не лише за законність та своєчасність процесуальних дій, але й за роз'яснення прав обвинуваченого та за їхню фактичну реалізацію. Функція по забезпеченню реалізації процесуальних гарантій реалізується через негайне повідомлення прав особи про її права при затриманні, забезпечення участі захисника та розгляд клопотань від сторони захисту. Його діяльність спрямована на створення умов, за яких учасники кримінального провадження можуть активно користуватися власними правами. Підсумовуючи вказане законодавче положення можемо зробити висновок, що слідчий забезпечує повноту, всебічність розслідування з одного боку та є первинним суб'єктом забезпечення дотримання та реалізації прав підозрюваної особи – з іншого. Слідчий є незалежним у професійній діяльності, будь-які втручання у його діяльність неприпустимі (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

В ст. 297-5 КПК України закріплена гарантія належного інформування в рамках даного провадження, слідчий зобов'язаний вжити всіх можливих і законодавчо передбачених заходів для інформування відсутньої особи, що включає публікацію повістки про виклик підозрюваного на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. З моменту опублікування повістки особа вважається належно повідомленою про підозру. Відповідно до ч. 2 ст. 297-5 КПК України слідчий зобов'язаний надіслати копії процесуальних документів, які вручаються підозрюваному (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Згідно з ч. 2 ст. 40 КПК України слідчий зобов'язаний збирати як обвинувальні докази, так і виправдальні, що є критично важливим в умовах відсутності підозрюваного. Можемо наголосити на обов'язковості етапу повідомлення про підозру, без належного виконання якого спеціальне досудове розслідування у подальшому буде нелегітимним (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Слідчий виступає центральною фігурою, яка повинна забезпечити повноту та об'єктивність розслідування в умовах фізичної відсутності підозрюваного.

Посилений обов'язок у забезпеченні гарантій у спеціальному досудовому розслідуванні *in absentia* покладений не лише на слідчого, але й на прокурора. Процесуальним керівником, відповідальним за дотримання законності в кримінальному провадженні є прокурор. Відповідно до ст. 36 КПК України прокурор є самостійним у своїй процесуальній діяльності, його розпорядження та рішення обов'язкові до виконання. Як слушно зазначив Гурін О. Ю. у своєму дисертаційному дослідженні, «прокурор виступає не як безпосередній виконавець слідчих дій, а як стратегічний керівник, що визначає вектор та забезпечує законність провадження» (Гурін О. Ю., 2025).

Згідно з ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор наділений широким колом повноважень по контролю за дотриманням прав учасників кримінального процесу, наприклад, має право скасовувати незаконні постанови слідчих, ініціювати питання відсторонення слідчого у разі неефективного розслідування та право прийняття рішення, що гарантує повноту та всебічність розслідування (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Прокурор у спеціальному досудовому розслідуванні виступає гарантом належної правової процедури, зокрема йому належить процесуальна монополія на ініціювання спеціального кримінального провадження. Про це свідчить правило закріплене в ст. 297-2 КПК України, відповідно до якого прокурор або слідчий за погодженням за прокурором наділений правом звернення до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування. З тлумачення зазначеної статті випливає, що прокурор перевіряє наявність реальних підстав застосування спеціального досудового розслідування та здійснює нагляд за тим, щоб ініціатива по проведенню спеціального досудового розслідування не перетворилась на інструмент процесуального зловживання (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Також на прокурора покладений обов'язок контролювати залучення захисника та факт направлення йому копій процесуальних документів. Даний компенсаторний механізм замінює собою фізичне вручення документів підозрюваному. Підсумовуючи викладене вище, можемо зазначити, що не зважаючи на те, що прокурор в кримінальному провадженні не здійснює розслідування безпосередньо, проте впливає на його хід та здійснює нагляд за дотриманням законності. Прокурор відповідальний за дотримання процесуальних гарантій підозрюваного на етапі досудового розслідування, створює усі необхідні умови для реалізації права підозрюваного на захист та справедливий розгляд справи.

Слідчий суддя займає не останнє місце в забезпеченні гарантій прав підозрюваного. Виходячи з положень ст. 297-1 та ст. 297-4 КПК України суддя зобов'язаний перевірити належність злочину до зазначених ч. 2 ст. 297-1 КПК України, факт ухилення особи від кримінальної відповідальності, а також упевнитися, що підозрюваний повнолітній (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Для встановлення об'єктивної істини слідчий суддя має право заслухати свідків та дослідити матеріали кримінального провадження на підставі ст. 297-3 КПК України. Відповідно до ч. 2 ст. 297-4 КПК України суддя перевіряє достатність доказів для підозри. Згідно зі ст. 297-4 КПК України обов'язок мотивувати ухвалу про задоволення або відмову у задоволенні проведенні спеціального досудового розслідування є своєрідним процесуальним запобіжником від автоматичного схвалення позиції обвинувачення (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Розглянемо особливості дотримання гарантій на судовому етапі. Спеціальний судовий розгляд є винятковою процедурою, за якої особлива увага відведена питанню дотримання балансу між інтересами правосуддя та правами обвинуваченого, ключовою при цьому є роль судді. Тож, суддя забезпечує реалізацію процесуальних гарантій через виконання власних повноважень.

На судовому етапі неабияку увагу приділено гарантії інформування про призначене судові засідання та стан розгляду справи. З метою дотримання права на справедливий суд відповідно до ст. 297-5 КПК України повідомлення обвинуваченого здійснюється шляхом надсилання за останнім відомим місцем його проживання чи перебування, а також оприлюднюється у загальнодержавних засобах масової інформації відповідно до ст. 297-5 КПК України та на офіційному веб-порталі судової влади. Процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику для реалізації гарантії захисту, яка набуває компенсаторного змісту (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Важливою складовою цього механізму є принцип публічності: відомості про виклик та відповідні документи підлягають обов'язковому оприлюдненню у загальнодержавних засобах масової інформації (відповідно до ст. 297-5 КПК України) та на офіційному веб-порталі судової влади. Такий багатовекторний підхід до оповіщення створює правову презумпцію обізнаності обвинуваченого, що є необхідною умовою для подальшого здійснення судочинства в режимі *in absentia* (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Відповідно до ч. 3 ст. 323 КПК України суддя не лише констатує факти перебування на тимчасово окупованій території, але й досліджує належність інформування про наявне кримінальне провадження. За умови підтвердження, що особи було належно доведено до відома повідомлення про підозру та про судові провадження (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Наступною гарантією є дослідження всіх доказів, не застосовують ч. 3 ст. 349 КПК України щодо дослідження частини доказів (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Відповідно до ч.4 ст. 323 КПК України у разі з'явлення обвинуваченого після постановлення такої ухвали про спеціальне судові провадження, судовий розгляд продовжується згідно із загальними правилами. У разі подання стороною захисту клопотання суд може продовжити судовий розгляд до з'явлення обвинуваченого в судові засідання, проте це вимагає повторного дослідження доказів (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

З тлумачення змісту ч. 5 ст. 374 КПК України наступна гарантія, відповідно до якої суддя

у разі ухвалення вироку зобов'язаний обґрунтувати чи були здійснені стороною обвинувачення усі можливі заходи щодо дотримання прав підозрюваного (обвинуваченого) на захист та доступ по правосуддя із дотриманням законодавчої процедури такого провадження (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Окремої уваги заслуговує право на отримання безоплатної правничої допомоги як додаткова гарантія захисту підозрюваного (обвинуваченого). Його реалізація можлива на будь-якому етапі кримінального провадження (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» передбачає два рівні езнадання боплатної правничої допомоги, а саме: первинну правничу допомогу та вторинну. Відповідно до ст. 7 зазначеного закону «безоплатна первинна правнича допомога – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи та обов'язки, порядок їх реалізації та виконання, відновлення прав у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» (Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», 2011).

Даний вид правничої допомоги охоплює такі види правничих послуг як «надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації» (Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», 2011).

Відповідно до ст.13 «безоплатна вторинна правнича допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Безоплатна вторинна правнича допомога включає такі види правничих послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру» (Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», 2011). Порядок надання вторинної правничої допомоги підозрюваним або обвинуваченим суттєво відрізняється від її отримання в цивільних питаннях. Для забезпечення гарантії належного захисту керуючись ст.49 КПК України «слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному

провадженні» (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок, що система процесуальних гарантій закріплена в нормативно-правових актах різних за ієрархією в законодавстві, трансформуються в обов'язки суб'єктів кримінального провадження. Особливості спеціального кримінального провадження надає кримінально-правовим гарантіям компенсаторного змісту.

Ефективність спеціального кримінального провадження напряму залежить від сумлінного виконання слідчим, прокурором, слідчим суддею, суддею своїх процесуальних обов'язків. Такий підхід дозволяє збалансувати принцип невідворотності покарання з гарантіями підозрюваного або обвинуваченого для забезпечення справедливої процедури розслідування.

3. Правові позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо забезпечення процесуальних гарантій прав обвинуваченого у спеціальному судовому під час судового провадження (*in absentia*)

Судова практика виступає своєрідним «індикатором» дотримання процесуальних гарантій прав обвинуваченого, тому є важливою частиною дослідження. Огляд практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) дозволяє виявити «слабкі місця» у забезпеченні гарантій та виокремити типові процесуальні порушення.

Не можна оминати увагою процесуальні порушення, констатовані Постановою ККС ВС від 19.07.2022 у справі № 727/13085/18. При ухваленні «вироку Шевченківського районного суду м. Чернівці від 10 червня 2021 року ОСОБА_7 засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст.258-3 КК України, до покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років із конфіскацією майна» (Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2022). Апеляційна інстанція залишила без змін рішення суду першої інстанції. Захисник обґрунтував касаційну скаргу суттєвими процесуальними порушеннями як невідповідністю обвинувального акта нормам закону, ігноруванням судом першої інстанції права сторони захисту на належну підготовку до судових дебатів. Особливо увагу привертає той факт, що суд першої інстанції відхилив клопотання адвоката про надання часу для підготовки промови, розцінивши це як спробу затягування процесу. Така процесуальна поведінка суду фактично нівелювала значення судових дебатів як обов'язкової стадії розгляду.

Постанова ККС ВС від 19.07.2022 у справі № 727/13085/18 зауважила, що обов'язок суду першої інстанції створення умов, за яких захисник має змогу реалізувати свої процесуальні повноваження. Це передбачає забезпечення учасникам процесу рівних умов діяльності та надання кожній стороні можливостей

для викладу своєї позиції. Виходячи з обставин судового розгляду, адвокату був необхідний час для підготовки до проголошення промови після виступу прокурора, але суд йому відмовив, мотивуючи намаганнями адвоката затягнути судовий процес. Суд видалився до нарадчої кімнати для того, щоб ухвалити вирок, без належної оцінки доводів сторони захисту. Суд апеляційної інстанції обрав інший вид покарання, не акцентувавши увагу на процесуальних порушеннях з боку судді. ККС ВС визнав дії судді суду першої інстанції порушенням скасував вирок, утвердивши пріоритет змагальності та рівності процесуальних сторін (Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2022).

Додатково постановою ККС ВС від 08.05.2019 у справі № 757/56487/17-к наголошує на правомірності заміни захисника, залученого в порядку призначення з регіонального центру безоплатної правничої допомоги. Така заміна не може бути визнана порушенням права на вільний вибір захисника, навпаки – такий механізм забезпечує гарантією належного представництва в спеціальному судовому провадженні (Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2019).

Практика ККС ВС також звертає увагу на інші гарантії, зокрема належного сповіщення особи про здійснення судом щодо неї кримінального провадження. Згідно з ч.1 ст. 297-5 КПК України в порядку публікації оголошень у газеті «Урядовий кур'єр» та на порталі «Судова влада», що створює презумпцію належного ознайомлення особи зі своїм процесуальним статусом. Такий спосіб інформування визнається достатнім для того. Щоб вважати особу належно повідомленою. Відтак, посилення на непоінформованість у таких випадках не може вважатися поважною причиною для поновлення строків оскарження судового рішення (Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2021).

У Постанові від 10.03.2020 у справі № 242/3982/16-к (провадження № 51-7218км18) ККС ВС акцентує увагу на обов'язку суду перевіряти належність інформування. Тобто суд має переконатися, що держава вжила всіх належних заходів для фактичного вручення підозри, повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів відповідно до ст. 290 КПК (Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2020).

Отже, аналіз судової практики довів наявність існування процесуальних порушень в рамках спеціального кримінального провадження. Головним вектором розвитку правосуддя є дотримання балансу між реалізацією принципу невідворотності покарання та компенсаторними механізмами забезпечення прав особи, яка фізично відсутня під час розгляду справи.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можемо констатувати, що інститут спеціального кримінального провадження (*in absentia*) в Україні є винятковим механізмом, який забезпечує баланс між принципом невідворотності покарання за тяжкі злочини та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини. Варто наголосити, що у межах такого провадження категорія процесуальних гарантій зазнає суттєвої функціональної трансформації, набуваючи вираженого компенсаторного характеру. Це означає, що за умови фізичної відсутності підозрюваного чи обвинуваченого, система правових запобіжних спрямовується на нейтралізацію процесуальної нерівності через посилення судового контролю, обов'язкову участь захисника та розширення його повноважень як ключового представника інтересів особи.

Аналіз нормативного регулювання та судової практики Касаційного кримінального суду Верховного Суду свідчить, що легітимність судових рішень у процедурі *in absentia* прямо залежить від сумлінного виконання процесуальних обов'язків слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом. Дослідження судової практики довело, що формальне ставлення до гарантій, як, наприклад, неналежне інформування особи через офіційні канали, чи обмеження захисника у часі для підготовки до дебатів становить істотне порушення засад змагальності та рівності сторін. Це все в сукупності дає підстави вважати, що спеціальне кримінальне провадження виступає не як спрощена форма правосуддя, а як динамічний балансуючий чинник, де належна правова процедура є єдиним способом захисту особи від необґрунтованого обвинувачення в умовах її відсутності.

Ефективність цього інституту в сучасній правовій системі України визначається переходом гарантій зі статичного законодавчого стану у вимір реальної практичної захищеності, що підтверджується позиціями Верховного суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. Бусел В. Т. Київ, 2005. 1728 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 21.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=442-1#n1783> (дата звернення: 21.12.2025).
3. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 741 с.
4. Спора Г.І. Судовий розгляд кримінального провадження за відсутності обвинуваченого: визначення поняття інституту, його особливості та мета. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Ужгород, 2023. № 74 (2). С. 196–201. URL: <https://dSPACE.Uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/455885ca-e883-477e-892c-82efd68a44c2/content> (дата звернення: 21.12.2025).
5. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту / Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І. та ін. Харків : Право, 2018. 298 с.
6. Погорецький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія Право, 2014. № 1. С. 36–46. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf> (дата звернення: 21.12.2025).

7. Фомина Т.Г. *Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного* : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 232 с.

8. Кучинська О. О. Гарантії забезпечення прав учасників кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1 (1). С. 67–73. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2012_1_1/SLOVO-01-2012.pdf (дата звернення: 13.03.2026).

9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.03.2026).

10. Гурін О. Ю. *Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування* : дис. ... д-ра філософії : 12.00.09. Одеса, 2025. 267 с.

11. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. Дата оновлення: 04.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 13.03.2026).

12. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19.07.2022 року по справі № 727/13085/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359481> (дата звернення: 21.12.2025).

13. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08.05.2019 року по справі № 757/56487/17-к. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_08_05_2019_roku_u_spravi_757_56487_17_k/ (дата звернення: 21.12.2025).

14. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.04.2021 року по справі № 759/2992/17. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95946565> (дата звернення: 21.12.2025).

15. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10.03.2020 року по справі № 242/3982/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88322620> (дата звернення: 21.12.2025).

REFERENCES:

1. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI* [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
3. Kelman, M. S., & Stratonov, V. M. (2020). *Zahalna teoriia prava: pidruchnyk* [General theory of law: textbook]. Kherson: OLDI-PLIUS [in Ukrainian].
4. Spora, H. I. (2023). *Sudovyi rozghliad kryminalnoho provadzhenia za vidsutnosti obvynuvacheno: vyznachenia poniattia instytutu, yoho osoblyvosti ta meta* [Court hearing of criminal proceedings in the absence of the accused: definition of the concept of the institution, its features and purpose]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 74 (2), 196–201. Retrieved from: <https://dSPACE.Uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/455885ca-e883-477e-892c-82efd68a44c2/content> [in Ukrainian].
5. Kaplina, O. V., Karpenko, M. O., Maryniv, V. I., et al. (2018). *Kryminalnyi protses: navch. posib. dlia pidhot. do ispytu* [Criminal process: study guide for exam preparation]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
6. Pohoretskyi, M. A. (2014). *Poniattia kryminalno-protsesualnykh harantii* [The concept of criminal procedural guarantees]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya Pravo – Journal of National University of Ostroh Academy. Law Series*, 1, 36–46. Retrieved from: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf> [in Ukrainian].
7. Fomina, T. H. (2014). *Zabezpechennia slidchym protsesualnykh prav pidozriuvano: monohrafia* [Ensuring the procedural rights of the suspect by the investigator: monograph]. Kharkiv: NikaNova [in Ukrainian].
8. Kuchynska, O. O. (2012). *Harantii zabezpechennia prav uchastnykiv kryminalnoho provadzhenia za novym Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy* [Guarantees

of ensuring the rights of participants in criminal proceedings under the new Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy – Word of the National School of Judges of Ukraine*, 1 (1), 67–73. Retrieved from: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2012_1_1/SLOVO-01-2012.pdf [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR* [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> [in Ukrainian].

10. Hurin, O. Yu. (2025). *Zabezpechennia prav liudyny pid chas spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannia* [Ensuring human rights during a special pre-trial investigation] (Doctoral dissertation). Odesa [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). *Pro bezoplatnu pravnychu dopomogu: Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 r. № 3460-VI* [On Free Legal Aid: Law of Ukraine dated June 02, 2011 No. 3460-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> [in Ukrainian].

12. Supreme Court of Ukraine. (2022). *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 19.07.2022 roku po spravi № 727/13085/18* [Resolution of the First Judicial Chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court dated July 19, 2022 in case No. 727/13085/18]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359481> [in Ukrainian].

13. Supreme Court of Ukraine. (2019). *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 08.05.2019 roku po spravi № 757/56487/17-k* [Resolution of the First Judicial Chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court dated May 8, 2019 in case No. 757/56487/17-k]. Retrieved from: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_08_05_2019_roku_u_spravi_757_56487_17_k/ [in Ukrainian].

14. Supreme Court of Ukraine. (2021). *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 01.04.2021 roku po spravi № 759/2992/17* [Resolution of the First Judicial Chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court dated April 1, 2021 in case No. 759/2992/17]. Retrieved from: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95946565> [in Ukrainian].

15. Supreme Court of Ukraine. (2020). *Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 10.03.2020 roku po spravi № 242/3982/16-k* [Resolution of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court dated March 10, 2020 in case No. 242/3982/16-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88322620> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026